

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство

ВИПУСК 7

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 378.4(477.43):02+002.2](082)
ББК 75.584(4Укр3)+78.3+76.11я431
НЗ4

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14662-3633 ПР від 01.12.2008 р.
Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка (протокол № 14 від 28.12.2023 р.)

Редакційна колегія:

Сергій Копилов, доктор історичних наук, професор (*голова*);
Людмила Климчук, кандидат історичних наук (*відповідальний редактор*);
Олена Айвазян, кандидат історичних наук;
Наталія Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент;
Олександр Комарніцький, доктор історичних наук, доцент.

НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; [редкол.: С. Копилов (голова), Л. Климчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. – 209 с. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 7).

До збірника ввійшли доповіді і повідомлення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотеки закладів вищої освіти: історія та сьогодення» (до 105-річчя заснування бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка), яка відбулася 31 жовтня 2023 року, а також документи і матеріали, що стосуються діяльності бібліотеки університету, проблем бібліотекознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності.

Теоретичні узагальнення і практичний досвід, відображені в них, можуть використовуватись працівниками бібліотек, викладачами та студентами навчальних закладів системи освіти і культури.

УДК 378.4(477.43):02+002.2](082)
ББК 75.584(4Укр3)+78.3+76.11я431

Всі матеріали подаються в авторській редакції

5. Гончарова Л. В. Культурно-просвітницька робота в читальному залі історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [редкол.: С. А. Копилов та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. С. 269. (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 3).

6. Грінішина І. І. Популяризація культурно-просвітницької роботи бібліотеки вищого навчального закладу. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету / [редкол. : О. М. Завальнюк та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, 2008. С. 291. (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 1).

7. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. С. 139.

The article analyzes the cultural and educational work of the reading room of the historical faculty of Kamyanets Podolsk National University named after Ivan Ohienko.

Key words: cultural and educational work, mass event, bibliographic review, presentation.

УДК 94(47+57):323.2

Інна Гулик,

м. Вінниця

НЕ ЗНИЩЕНІ ТЕРОРОМ СТОРІНКИ

У статті висвітлено один із напрямів дослідження бібліотечного фонду, а саме, «Книги, понівечені сталінським терором». Проаналізовано художні видання класиків української літератури, видані у 30-х роках ХХ ст., в яких цілеспрямовано знищено певні сторінки. Значну увагу приділено науковцям, авторам передмов, редакторам, які пройшли табори ГУЛАГу.

***Ключові слова:** Національно-культурна політика ВКП(б) 30-х років ХХ ст., художня література, літературознавці, цензура, репресії.*

Минуле, як усвідомив він, було не просто змінене, насправді воно було цілковито винищене. Яким чином ти міг би з'ясувати навіть найочевидніший факт, коли не існувало жодних записів про це за межами твоєї власної пам'яті?

Джордж Орвелл. «1984»

Усі роки незалежності нашої країни йде ідеологічна боротьба за історичну пам'ять українців, оскільки вона є складовою ідентичності та самоусвідомлення народу. Сфальшовані або ж замовчувані факти злочинів сталінського періоду сьогодні підлягають критичній оцінці та оприлюдненню. Тільки поглянувши у вічі минулому, яке б страшне воно не було, формуємо інше майбуття.

Зі встановленням Радянської влади в Україні, із грудня 1919 р., вітчизняне книгознавство почало розбудовуватися під пильним наглядом більшовицької партії. Вилучення книг з фондів бібліотек та полиць книготоргівлі відбувалося через їх розбіжності з установками правлячого режиму. У 20-ті роки і особливо на початку 30-х років посилювався контроль за друківаними виданнями як засіб боротьби проти «проявів буржуазної ідеології». Завдання, які ставила нова влада щодо книгозбірень, здебільшого виголошувалися на з'їздах, конференціях та нарадах. Так, на третій Всеукраїнській нараді з проблем освіти (15-17 червня 1921 р.) бібліотеки визначалися як знаряддя комуністичного виховання трудящих. У резолюціях Першого з'їзду бібліотечних працівників РСФСР (1–7 липня 1924 р.) зазначено, що головною метою роботи бібліотечних працівників має бути перетворення бібліотеки в знаряддя виховання комуністичного світогляду та засіб просвіти в дусі марксизму-ленінізму [20].

Ідеологічну чистоту наявної в країні друкованої продукції повинно було забезпечити створене ще 1922 р. Головне управління у справах преси при НКО УСРР (пізніше назване Головліт), під контролем якого знаходилися бібліотечна справа й книготоргівля. 30 жовтня 1929 р. Секретаріат ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про покращення бібліотечної роботи», в якій йшлося про

необхідність проведення перегляду книжкового фонду бібліотек з метою очистки їх від ідеологічно-шкідливої, застарілої й непрофільної літератури. Завдання щодо забезпечення чистоти бібліотечних фондів були сформульовані 1930 р. в спеціальному «Інструктивному листі про перегляд масових бібліотек політосвітніх і профспілкових». У цьому році було проведено реорганізацію всіх республіканських Головних управлінь у справах літератури та видавництв (Головліт). Їм було надано право на відкриття видавництв і здійснення контролю над ними. Постанова ВЦВК і РНК УСРР «Про затвердження уставу про Головне управління в справах літератури та видавництв і його місцеві органи» від 1931 р. визначала, що основне завдання роботи Головліту полягає у здійсненні всіх видів політично-ідеологічного, воєнного і економічного контролю над призначеними до оголошення або поширення творами друку, рукописами, книгами та ін. В 1931 р. вийшла постанова колегії НКО УСРР «Про стан бібліотечної роботи в УСРР», де вказувалося на істотні недоліки в бібліотечній сфері, відсутність єдиної політики у комплектуванні фондів, слабкість кадрового складу, розбіжність у питаннях проведення партійної політики. У 1933 р. розпочався вирішальний етап наступу на українську культуру та посилення тотального контролю за політичним і духовним життям суспільства. В серпні 1933 р. заступник наркома освіти А. Хвиля видав наказ про перегляд та вилучення з фондів бібліотек низки творів, авторами або редакторами чи впорядниками яких були викриті «буржуазні націоналісти, провокатори і шпигуни» (списки поновлювалися кожного місяця). В циркулярі зазначалося, що саме в передмовах та коментарях «протягується в тих чи інших формах контрреволюційна націоналістична контрабанда». У другій половині 30-х років продовжувалися подальші перевірки друкованої продукції. У ході планових очисток бібліотек від ідеологічно-невитриманої літератури виявлялися все нові факти безсистемного вилучення творів друку. З 1937 р. стали зникати твори, які не суперечили комуністичній ідеології, але особистості авторів (письменників та науковців) потрапили до списків так званих «ворогів народу». Наприкінці 1937 р. Головліт надрукував Списки книг, які потрібно

виправити, де містилися конкретні вказівки з приводу того, що потрібно робити. У передмові зазначалося: Всі ці книжки засмічені передмовами, листами та промовами ворогів народу. Залишати в такому стані і видавати масовому читачу неможна. З цього приводу органи цензури пропонували зробити силами бібліотек та торговельної мережі наступні виправлення: вирізати титульний лист, передмову, зміст; склеювати певні сторінки [19].

Таким чином упродовж 30-х років ХХ ст. сформувалася система ідеологічної цензури, під пильною увагою якої знаходилася й друкована продукція. Серед фонду Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова віднайдені книги, які зазнали такої цензури.

Працюючи з фондом сектору рідкісних книг та рукописів, час від часу до рук потрапляли видання, в яких цілеспрямовано вирізано або ж по варварськи вирвано певні сторінки. Навіть дореволюційна, класична література й мистецтво зазнали чистки. Зазвичай це публікації 30-х років, збірки класиків української літератури – Т. Шевченка, М. Коцюбинського, П. Мирного та ін. В цих виданнях вилучені передмови, листи, післямови, спогади редакторів, істориків, літературознавців. Видаленню підлягало усе написане, навіть якщо автора тільки почали критикувати (цькувати) у пресі за «націоналістичне направлення» чи «буржуазний пафос» [18]. Всі ці видалення дозволено було проводити силами бібліотекарів на місцях під наглядом цензорів. Вилучені листи бібліотеки здавали цензорам за актом. При видаленні окремих статей обов'язково треба було робити відповідні викреслення на титульних аркушах, в заголовках, на обкладинках, видаляючи всі посилання на вирізану статтю, але це не завжди виконувалося [20]. Тому сьогодні, вивчаючи пожовклі сторінки постраждалих від режиму книг, маємо змогу підняти завісу цензури і згадати знищені сталінізмом імена, дізнатися про долю людей, праці яких знищував режим, про нашу історію, як ганебну так і славетну.

Серед цензурованих книг часто зустрічаються видання, редактором або автором передмови яких був **Микола Новицький**.

- *Котляревський І. Вибрані твори (Харків, 1937). Заг. ред. і передм. Мик. Новицького. (Вилучено передмову, с. 5-42. Прізвище вказано на титульній сторінці і у змісті).*

- *Нечуй-Левицький І. Вибрані твори (Київ, 1935). Заг. ред. і передм. Мик. Новицького. (Вилучено передмову, с. 5-31. Прізвище вказано на титульній сторінці і у змісті).*

- *Нечуй-Левицький І. Вибрані твори. Т. І. (Київ, 1937). Заг. ред. і передм. Мик. Новицького. (Вилучено передмову, близько 12 аркушів. Прізвище вказано на титульній сторінці і у змісті).*

Новицький Микола Костянтинович в останні роки свого життя особливу увагу приділяв журналістській роботі, публікуючи власні твори у часописах республіканського значення. Не менш важливого значення надавав редакторській діяльності. Був заступником редактора «Вістей ВУЦВК», де, відстоюючи провладні позиції, публікував сатиричні матеріали й фейлетони під псевдонімом Іони Вочревісуцого. З 1928 р. й до арешту у січні 1938 р. очолював видавництво «Література і мистецтво» (згодом – Держлітвидав). У березні 1939 р. його засуджено до розстрілу з обвинуваченням у шпигунській діяльності, вирок виконано 5 липня того самого року. Шпигунство було приписано на основі трьохрічного перебування в 1920-1923 роках у Шанхаї, де він під партійним псевдонімом Точка редагував газету «Шанхайская жизнь». До вищезгаданого звинувачення додавалося ще й відношення до спілки вигаданих «Українських демократичних партій», адже десять років (з 1915 р. до 1925 р.) Новицький, переїхавши на Далекий Схід у Владивосток, був організатором і головою Владивостоцької української громади; членом міської ради УСДРП; членом «Просвіти» та її представником у Владивостоцькій українській окружній раді; делегатом 4-го Українського Далекосхідного з'їзду. Він був активним діячем українського національного руху, але у 1920 р. став прибічником російських соціал-демократів, а потім вступив до партії більшовиків, що не врятувало його від терору. Упродовж часу перебування на Далекому Сході співпрацював із низкою місцевих часописів, публікувався і

часто виконував функції редактора видань «Рабочая газета», «Далекая окраина», «Дальневосточное обозрение», «Красное знамя», «Тихоокеанская звезда» та україномовного щоденника «Щире Слово». Повернувшись в Україну у 1925 р., Микола Константинович, крім редакторської та журналістської діяльності, очолював кафедру в Комуністичному інституті журналістики, був заступником директора Українського науково-дослідного інституту Близького Сходу. Досвід перебування у Китаї та на Далекому Сході відобразив в книгах «Зелений Клин (Приморщина)», «Японія», «На Китайсько-Східній залізниці» та ін. [7]. Микола Новицький також зазначений редактором багатьох інших книг того часу.

- *Шевченко Т. Сон (Харків, 1934). Передм. А. Панів ; ред. М. Новицький. Вилучено передмову, с. 3-10. Прізвище вказано на титульній сторінці.*

Передмову до видання Шевченка Т. «Сон» написав письменник та журналіст Андрій Степанович Панів (1899-1937) (літ. псевдоніми – А. Невіра, А. Селянин, Анд. та ін.). Він народився в сім'ї волосного писаря Харківської губернії. Початкову освіту здобув у земських школах Рильського повіту Курської губернії. Після закінчення Курської вчительської семінарії (1918) працював спостерігачем в Курській метеорологічній обсерваторії, згодом вчителював. А. С. Панів, закінчивши Харківський інститут народної освіти (1925), працював у редакціях газет і журналів, в видавництві «Плужанин», був викладачем і науковим співробітником Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. У цей час вийшли його перші літературні спроби. Власні вірші, новели, літературно-критичні статті друкував у різних періодичних виданнях України, мав кілька підручників для дитячих закладів. Андрій Степанович не був членом жодної політичної партії, але поділяв соціальні погляди комуністів. Незмінно був відповідальним секретарем літературної організації «Плуг». 6 грудня 1934 р. А. С. Паніва арештували як члена терористичної групи, метою якої була організація замахів на керівників партії та уряду. 29 грудня 1934 р. його змусили «визнати» приналежність до контрреволюційної організації, проте

участь у підготовці терактів він твердо заперечував. Згодом, не витримавши тортур, він визнав себе винним. 28 березня 1935 р. Паніва А. С. разом із іншими «терористами», серед яких Микола Куліш, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник та ін., позбавили волі на 10 років з конфіскацією майна. Покарання він відбував у концтаборах на Півночі. Наприкінці 1937 р. трійка УНКВС по Ленінградській області без додаткового слідства винесла смертний вирок Паніву, Кулішу, Любченку, Вражливому, Епіку, Підмогильному, Штангею. Їх розстріляли разом із Миколою Зеровим, Марком Вороним і Павлом Филиповичем [13].

*«І якщо всі приймають брехню, нав'язану партією,
якщо в усіх документах одна і та ж пісня,
тоді ця брехня поселяється в історії і стає правдою».*

Джордж Орвелл «1984».

Від моменту встановлення в Україні «влади радянського пролетаріату» відбувалося планове винищення української інтелігенції. Під жорна терору потрапили й історики-науковці. Партійно-державний апарат застосовував заходи репресивного характеру до тих науковців, діяльність яких виходила за жорсткі межі «комуністичного» наукового мислення. Утиски та переслідування українських істориків посилювалися у 1920-1930-х роках, особливо у ході масштабної компанії по дискредитації визначного історика, академіка М. Грушевського, в цей час розпочаті процеси над вигаданими «Спілкою визволення України» та «Українським національним центром». Видатний кінорежисер О. Довженко зазначав, що «ніхто не хотів вчитися на історичному факультеті. Посилали в примусовому плані. Професорів заарештовували майже щороку і студенти знали, ... що історія – це паспорт на загибель» [5].

- *Коцюбинський М. М. Твори (Харків ; Київ, 1929). Заг. ред. І. Н. Лакиза ; ред. тексту й примітки Ан. Лебідь. Вилучено передмову Лакизи, с. 7-71. Прізвище Лакизи вказане на титульній сторінці теж вирізано, у змісті – замальовано. Прізвище Ан. Лебеда, вказане на титульній сторінці, – замальовано.*

Літературознавець та історик Ананій Лебідь (1900-1937) особисто знав М. М. Коцюбинського (батько Ананія працював разом із видатним письменником в оціночно-статистичному бюро Чернігівського губернського земства). Ананій Дмитрович розібрав архіви, надані Вірою Устинівною (дружиною письменника) та передав до Чернігівського історичного музею, звірив тексти з оригіналами та відкрив широкому загалу паралельно до основного тексту, всі варіанти кожного твору [2]. Вершиною його праці стало підготовлене із власними коментарями тринадцятитомне видання творів М. Коцюбинського. Проте через арешт А. Лебеда у 1929 р., за сфальсифікованим звинуваченням у причетності до Спільки Визволення України робота не була завершена, було видано лише п'ять. За браком звинувачень, після семимісячного ув'язнення, А. Лебідь був умовно засуджений на 3 роки. 20 квітня 1935 р. був арештований вдруге і проходив по «справі неокласиків». Він не визнав жодних звинувачень. Але 1-4 лютого 1936 р. усіх «активних учасників контрреволюційної терористичної організації» було засуджено на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна у виправно-трудових таборах. Пізніше вирок було замінено на розстріл, який стосовно Ананія Лебеда було виконано 8 грудня 1937 р. [1].

Долю А. Лебеда розділив і український літературознавець, критик, публіцист, журналіст Іван Никифорович Лакиза (1895-1938), редактор видань «Пролетарська правда», «Життя й революція», «Глобус». Випускник юридичного факультету Університету Св. Володимира з 1929 р. працював редактором «Книгоспільки» у Харкові, заступником редактора видавництва «Література і мистецтво». За видану книгу Є. Черняка «Листи з чужих країн» (1932) видавництвом «Література і мистецтво», Івана Никифоровича виключено з партії й у грудні 1934 р. заарештовано. У процесі слідства, І. Лакизу намагалися звинуватити у тому, що він готував терористичний акт проти Сталіна. Проте цих звинувачень він не визнав, оскільки вважав слідство і суд щодо нього комедією й відтак зовсім відмовився давати будь-які показання. Після цього було винесено вирок: десятирічне позбавлення волі у таборах

ГУЛАГУ. Але 2 листопада 1938 р. «Особлива трійка» УНКВС Новосибірської області засудила його до страти без будь-яких додаткових звинувачень [12].

• *Коцюбинський М. Фата моргана (Харків, 1930). Передм. Б. Шевелів. Вилучено передмову, 3 аркуші.*

Соратником вищезгаданих коцюбинськознавців був літературознавець, історик Борис Михайлович Шевелів (1893-1938). Він спеціалізувався на вивченні чернігівського періоду біографії М. Коцюбинського. Походив із дворянської родини, його батько товаришував з Л. Глібовим. У 1919 р. після завершення історико-філологічного факультету університету Св. Володимира повернувся до Чернігова. Працював викладачем у Чернігівських закладах вищої освіти, пізніше науковим співробітником Чернігівського історичного музею. Автор досліджень історії літературного краєзнавства Чернігівщини, зокрема, праць, присвячених Ганні Барвінок, Л. Глібову, М. Коцюбинському, П. Кулішу, Г. Сковороді, Т. Шевченку та ін. Вперше арештований у 1921 р. за звинуваченням у контрреволюційній діяльності, в 1930 р. – у справі так званої Спілки визволення України, невдовзі був звільнений. У 1932 р. працював у Чернігівському обласному відділі народної освіти, а також плановиком Чернігівської обласної ради профспілок. Втретє арештований у 1938 р. як активний учасник націоналістичної контрреволюційної організації. Рішенням трійки Управління НКВС Чернігівської області був засуджений до страти [4].

Шевченко Т. Г. Журнал (щоденник) (Харків-Київ, 1936) Редакція і вступна стаття А. І. Костенко. Вилучено передмову, 9 аркушів. Прізвище вказано на титульній сторінці.

Анатоль Ілліч Костенко (1908-1997) відомий дослідник творчості Т. Шевченка, Л. Українки та А. Малишка. Після закінчення Полтавського інституту народної освіти (1929–1931) працював у київській філії Інституту літератури АН УРСР. З 1935 р. був членом літературної спілки «Плуг» та Спілки письменників України. У 1933 р. після ліквідації філії переведений до Харкова, де за сумісництвом працював завідувачем Всеукраїнського літературного музею, який у 1934 р. було ліквідовано через масові репресії

проти літераторів, а на його місці створено Галерею картин Т. Шевченка (в подальшому Центральний державний музей Т. Шевченка в Києві). В цей час А. Костенко працював над книгою «Живой Шевченко», яка не була видана через його арешт у 1937 р. як «учасника антирадянської терористичної організації». Його звинувачували у підготовці вбивства голови РНК УРСР Панаса Любченка. Проте після оголошення П. Любченка «ворогом народу» і його самогубства звинувачення змінилося на «участь у контрреволюційній організації». Також А. Костенку закидали, що навмисне оминав у своїх дослідженнях радянську літературу і займався дослідженням лише старої української літератури [10].

А. Костенко було звільнено та у 1955 р. реабілітовано – він повернувся до активної літературної роботи. У 1958 р. захистив дисертацію «Мемуарні матеріали як джерело вивчення біографії Шевченка». Після його смерті було видано автобіографічне видання «Хіба минає все минуле. З пережитих літ неволі» (1997), де він описав свою 18-річну каторгу.

Шевченко Т. Историчні поезії (Київ, 1939). Вступна стаття і примітки Ф. Ястребов, К. Гуслистий. Вилучено передмову, с. 3-22. Прізвища вказані на титульній сторінці, у змісті.

Гоніння та цензура надломали багатьох вчених-істориків, хоча дехто зумів вижити і навіть залишитися на роботі. Змінити свої погляди, бачення концепції історії вони не могли, але змушені були підлаштовуватися під сталінський прес [12]. До таких постатей відносяться відомі дослідники історії України, а також української культури та етнографії – Кость Григорович Гуслистий (1902-1973) та Федір Олександрович Ястребов (1903-1973). Обидва не брали помітної участі у політичному житті, обравши для себе педагогічний та дослідницький шлях. Та після нищівної критики у 1947 р. робіт К. Г. Гуслистого за грубі політичні помилки, відродження теорії Антоновича, Грушевського та інше, були піддані цензурі сторінки у виданнях, в яких вищезгадані історики написали передмову. У тому ж році було прийнято постанову ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії Академії наук УРСР», що майже знищила історичну науку України [11].

«Уся історія являла собою палімпсест, зішкрябаний начисто та переписуваний так часто як цього вимагала потреба. Та ні за яких обставин неможливо було... довести що хоч яка-небудь найдрібніша підробка мала місце».

Джордж Орвелл. «1984»

Нечуй-Левицький І. С. Повісті та оповідання (Київ, 1939). Вступна стаття О. І. Білецького. Вилучено передмову на початку книги, більше 26 аркушів. Прізвище вказане у змісті.

Білецький Олександр Іванович (1884-1961) – автор численних праць з теорії літератури, з історії давньої та нової української літератури, а також з історії зарубіжної літератури. Значна частина його досліджень присвячена проблемам давньої й сучасної української літератури. Народився поблизу Казані в українській родині. Після закінчення історико-філологічного факультету Харківського університету працював у Харківському, Київському та інших університетах. Після Жовтневого перевороту 1917 р. О. І. Білецький працював на посаді завідувача репертуарної, історико-театральної та інших ділянок відділу у театральному відділі Наркомату освіти. Був одним із організаторів першого дитячого театру в Україні. З 1939 р. до кінця життя очолював Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР і водночас працював професором Київського університету, головним редактором журналу «Радянське літературознавство». В біографії О. Білецького не згадується про які-небудь ексцеси з владою. З якої причини було видалено його статтю залишається незрозумілим [3].

Fata morgana. Фата моргана (Київ, 1935). Редакція та вступна стаття І. І. Стебуна. Вилучено передмову на початку книги, с. 7-20. Прізвище вказано на титульній сторінці, у змісті.

Дуже неоднозначною постаттю серед цензурованих авторів передмов та редакторів є літературознавець і педагог Ілля Ісакович Стебун (Кацнельсон) (1911-2005). Вже в 30-х роках він був провідним українським літератором та талановитим літературознавцем, викладав у Київському університеті.

Блискучий оратор, артистичний – аудиторії під час його лекцій були переповнені слухачами, студентство його любило й поважало. У 1938 р. Ілля Ісаакович захистив кандидатську дисертацію на тему Творчий шлях Коцюбинського. Спадщина Коцюбинського не випадково була досліджена І. Стебуном, адже він народився і виріс на Чернігівщині. Під час війни він працював військовим кореспондентом. А у 1944 р., завдяки знанню польської мови, його переводять до Війська Польського, де він згодом обійняв посаду командира полку бомбардувальної авіації, а потім став заступником командира дивізії. Після війни повернувся до наукової діяльності в Інституті української літератури. І. Стебун разом із Є. Адельгеймом у серпні 1947 р. написали листа Кагановичу, в якому звинуватили А. Малишка, П. Панча, Д. Косарика, С. Крижанівського, І. Негоду, І. Сенченка, В. Бичка у націоналізмі, буржуазно-націоналістичних перекрученнях, антирадянських висловлюваннях, антисемітизмі. Та вже через рік І. Стебун був звинувачений в поширенні ідей космополітизму і засланий із столиці до Запоріжжя. Можливо саме в цей період були цензуровані його твори. Переведення у провінцію швидко «вивітрило з голови» будь-які невідповідні до лінії партії думки. Після Запоріжжя він кілька років до 1965 р. працював в Житомирському педінституті. Коли в Донецьку починали організовувати університет, його назвали очолити кафедру естетики та теорії літератури [17]. Під час горбачовської перебудови 80-х років в листі до редакції «Літературна Україна» І. Стебун «покаявся» в критиці українських письменників: «В той час я був одним із заступників голови правління Спілки письменників України й, нажаль, слухняно виконував категоричні командні вказівки згори» [16]. Покаяння не зняло з нього тавра донощика, інформатора КДБ.

Тесленко А. Вибрані твори (Київ, 1929). Упорядник та вступна стаття Іван Кириленко. Вилучено передмову на початку книги, с. 3-12. Прізвище замальовано на титульній сторінці і у змісті.

Член «Плугу» Іван Ульянович Кириленко (1902-1938) у 20-х роках брав активну участь у подіях «війни проти всіх» на Лівобережній Україні. У 1927 р.

вступив до ВКП(б), навчався у Харківських комуністичних навчальних закладах. Саме тоді почалася його спірна літературна кар'єра, яка супроводжувалася його «вправами» у нищій літературній критиці у дусі тотальної цензури та наклепництва. Автор переважно плакатно-ідеологічних творів «виробничого жанру». Був редактором журналу «Червоний шлях», відповідальним секретарем Спілки письменників України та особистим секретарем голови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету Григорія Петровського, наближеність до якого не убезпечила І. Кириленка від звинувачень в контрреволюції, троцькізмі і шпигунстві. У вересні 1938 р. І. Кириленко був засуджений та розстріляний [9]. Колоритні спогади про нього залишив його сучасник Іван Сенченко: «З гарної, чулої людини виробився чиновник, кар'єрист, якому було байдуже до літератури, якому було начхати на все, тобто якому, щоб утриматися на своїх позиціях, потрібно було увесь час чхати на все, гримати, виявляти пильність, тобто раз у раз брехати, зводити наклепи. Без цього утриматися на своїй адміністративній вершині він не міг, його збили б звідти інші, меткіші, енергійніші, отакі, як Ілько Стебун. І він молотив направо-наліво, заробляв свою посаду, уніформу, становище» [15].

Крихти інформації вдалося знайти про інших редакторів та літературознавців, статті яких були вилучені із інших книг.

Нечуй-Левицький І. Вибрані твори (Харків-Одеса, 1937). Упорядник тексту, примітки, післяслово Я. Замочника. Вилучено післяслово, не менше 4 аркуші. Прізвище вказане на титульній сторінці. У фонді 4 примірники цього видання і всі цензуровані.

У виданні реабілітовані історією вдалося знайти відомості про Замочника Якова Денисовича. Він народився в 1899 р. на Чернігівщині в селянській родині. Мав вищу освіту, член партії УСД (1917-1920), член УКП (1920-1922). Проживав у м. Харків. В графі «професія» зазначено – літературний працівник. Перед арештом не працював. 23 лютого 1938 р. заарештований УНКВС у Харківській області. Звинувачений за статтею 54-2-9-8-11 як учасник антирадянської терористично-диверсійної повстанської націоналістичної

організації, що активно проводив підривну діяльність. 21 жовтня 1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією особистого майна. Розстріляний 21 жовтня 1938 р. у Харкові. Реабілітований 1 липня 1965 р. [8].

Нечуй-Левицький І. Микола Джеря (Харків, 1931). Передмова А. Ярмоленко. Вилучено передмову на початку книги, с.3-12. Прізвище вказане на титульній сторінці.

Прізвище А. Ярмоленка згадується у резолюції пленуму «Плуга» про підведення підсумків діяльності Спілки за 1922–1932 рр. Він був підданий критиці за дрібнобуржуазний еkleктизм. [14].

Панас Мирний. Вибрані твори (Київ, 1937). Вступна стаття М. Агуф. Вилучено вступну статтю, с.3-33. Прізвище вказано на титульній сторінці.

Михайло Аронович Агуф (1889–1969) – український журналіст, громадський діяч. Організатор книжкової справи в Україні. Друкувався у періодичних виданнях, працював у видавничій галузі та книжковій кооперації. Автор передмов до творів П. Мирного (1936, 1937) [6]. Репресований не був, можливо був під підозрою. Чому було видалено передмову, з'ясувати не вдалося.

Неможливо порахувати скільки понівечено талантів, скільки знищено імен в українській літературі, науці, історії, журналістиці. Безліч українських письменників назавжди залишилися без голосу під гнітом кривавого терору. Серед них були й ті, що тільки на мить встигли спалахнути на літературному обрії. Справедливість часто запізнюється, але завжди приходить. І вирвані сторінки не зітруть з нашої пам'яті імена їх авторів, не зникнуть факти подвигу чи ницості людини до тих пір поки існує КНИГА.

Список використаних джерел

1. Андрійчук Т. «...Я ріс під великим впливом родини Коцюбинського». Репресований коцюбинськознавець Ананій Лебідь (11.01.1898–08.12.1937) [Електронний ресурс]. *Феномен Михайла Коцюбинського у художніх вимірах*

українства : матеріали наук.-практ. конф., 16–17 верес. 2009 р., Чернігів. Чернігів, 2009. С. 3–7. URL: <https://bit.ly/3jFHgDD> (дата звернення: 11.05.2023).

2. Андрійчук Т. В. С. Єфремов і А. Лебідь: два підходи до рецепції творчості М. М. Коцюбинського. *Наук. записки* [Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя]. Серія: Філол. науки. Ніжин, 2015. Кн. 3. С. 170–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2015_3_32.

3. Белецький Олександр Іванович. *Київський національний університет ім. Т. Шевченка*. URL: <http://surl.li/iymht> (дата звернення: 11.05.2023).

4. Борис Михайлович Шевелів. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія : [вебсайт]. Електрон. текст. дані. URL: <http://surl.li/iymho> (дата звернення: 11.05.2023),.

5. Веденєєв Д. Політичні репресії 1920–1980-х та проблеми формування національної пам'яті. *Історична правда* : вебсайт. URL: <http://surl.li/iymhg> (дата звернення: 11.05.2023).

6. Гжицький В. Спогади про минуле. *Спадщина : літ. джерелознавство. Текстологія*. Київ, 2011. Т. 6. С. 258–351. URL: <https://bit.ly/3ds01es>.

7. Дроздовська О. Українська преса на Зеленому Клині у Маньчжурії, 1917–1921 рр.: історія функціонування та особистості : зб. пр. наук.-дослід. ін-ту пресознавства. Львів, 2017. Вип. 7 (25). С. 18–65. URL: <http://surl.li/iymgv>. Про М. К. Новицького. С. 51–53.

8. Замочник Яків Денисович. *Реабілітовані історією. Харківська область*. Київ ; Харків, 2016. Кн. 3, ч. 2. С. 90. URL: http://www.reabit.org.ua/files/store/Kharkiv_3_2.pdf.

9. Іван Кириленко. *...З порога смерті... : письменники України – жертви сталін. репресій*. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/martyrolog_k.htm (дата звернення: 11.05.2023).

10. Ільєнко І. Анатоль Костенко. *...З порога смерті... : письменники України – жертви сталін. репресій*. URL: <http://surl.li/iymgk> (дата звернення: 11.05.2023).

11. Кондратенко О. Ю. Наукові старти двох поколінь академічних істориків. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2012. Вип. 69. С. 354–365. URL: <http://surl.li/iymdy>.

12. Мукомел О. Іван Лакиза ...*З порога смерті...* : письменники України – жертви сталін. репресій. URL: <http://surl.li/iymel> (дата звернення: 11.05.2023).

13. Панів Андрій Степанович. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія. URL: <http://surl.li/iymgd> (дата звернення: 11.05.2023).

14. Резолюція пленуму «Плуг». *Плуг* : літ.-худож. крит. та громад. місячник. 1932. № 5/6. С. 60. URL: <http://surl.li/iuixn>.

15. Сенченко І. Нотатки про літературне життя 20–40-х років. *УкрЛіб* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3nMtIJ8> (дата звернення: 11.05.2023).

16. Стебун І. Щоб ніколи не могло повторитися. *Літ. Україна*. 1989. 13 квіт.

17. Стебун Ілля Ісакович. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія : вебсайт. URL: <http://surl.li/iymex> (дата звернення: 11.05.2023).

18. Суспільно-політична динаміка життя українського суспільства. *Lektsii.org* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3IPi1Q0> (дата звернення: 11.05.2023).

19. Федотова О. Обмеження друкованого слова в Україні у тридцятих роках ХХ століття. *Вісн. кн. палати*. 2009. № 3. С. 32–38.

20. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР – УРСР (1917–1990 рр.). Київ : Парламент. вид-во, 2009. 350 с. URL: <https://bit.ly/3ddk50T>.

Abstract. The article highlights one of the research areas of the library fund, namely, "Books mutilated by Stalin's terror". The fiction editions of the classics of Ukrainian literature, published in the 30s of the 20th century, in which certain pages were purposefully destroyed, were analyzed. Considerable attention is paid to scientists, authors of forewords, editors who passed through Gulag camps.

Key words: National and cultural policy of the All-Union Communist Party of the Bolsheviks in the 1930s, fiction, literary critics, censorship, repression.